

ASPECTE NOI PRIVIND TOPOGRAFIA CETĂȚII DE LA HÂRȘOVA Jud. Constanța

Nicolae, Bănoiu, Nicolae

Rezumat: Cetatea de la Hârșova (*Carsium* în antichitate) a fost construită, cel mai probabil, într-o primă fază, în a doua jumătate a secolului I p. Chr; distrusă și refăcută în numeroase rânduri atât în antichitate cât și în evul mediu, a funcționat până la 1829. Prin prevederile tratatului de la Adrianopol a fost distrusă definitiv de turci. Se compune, practic, dintr-un ansamblu fortificat cu nucleul de bază în jurul unei cetăți plasată în Dealul Cetății, o fortificație mică în Dealul Belciug, unite printr-o incintă largă, de formă trapezoidală, cu turnuri impozante la colțurile de NE și NV. Peste toate acestea se construiește orașul modern. Acum, zidurile au fost puternic demantelate servind ca piatră de construcție. Pe anumite sectoare, cu deosebire în cele liniare, au dispărut în întregime. Resturi ale acestui ansamblu fortificat se mai pot zări, cu destulă dificultate, doar în câteva locuri pe traseu. Deoarece până în prezent nu au fost corelate informațiile izvoarelor istorice, atâtea câte sunt, cu rezultatele obținute de cercetarea arheologică, destul de modestă și cu descoperirile întâmplătoare, semnificative, prezenta analiză tocmai asta urmărește. Astfel se verifică, și în cazul de față, importanța surselor istorice, unele socotite, vreme îndelungată, pe nedrept, fanteziste. Abordarea problemei răspunde și unei nevoi impuse de dezvoltarea cercetării arheologice a cetății de la Hârșova, de valorificarea într-un fel sau altul a acestor vestigii, din punct de vedere științific ori cultural-turistic, și nu în ultimul rând se dorește o bază solidă în acțiunea de salvare a ceea ce a mai rămas.

Cea mai veche imagine a fortificației de la Hârșova a fost descrisă la 1651 de călătorul turc *Evlia Celebi*. El vorbește despre o cetate întărită, așezată pe stâncile de la Dunăre, înconjurată de un zid de trei mii pași, cu două porți la Răsărit și Apus. O descriere identică este făcută la 1809 de contele *de Langeron*. Acesta scrie că cetatea este înconjurată de o întăritură care apără un castel din piatră și un turn, ambele pe malul drept al Dunării.

Interesul sporit pentru această zonă duce și la apariția primelor planuri și desene. La 1826 *H. von Moltke* întocmește primul plan al cetății de la Hârșova (Fig.1). Contemporane cu acesta sunt și două stampe realizate după desenele fortificației. Prima (Fig.2) are în centru imaginea cetății propriu-zise, în timp ce a doua (Fig. 3) se dorește a fi o panoramă a întregului sistem. Transpunând această imagine în sistemul planimetric constatăm o asemănare izbitoră cu planul întocmit de *von Moltke* și cu resturile de ziduri de pe suprafața orașului actual (Fig.4). Asta arată că cele două stampe pot fi privite, cu mai multă atenție, ca excelente izvoare istorice.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și primii ani ai secolului al XX-lea, după ce au fost exploatate vertiginos, resturile sistemului fortificat de la Hârșova încă mai erau vizibile. Acest sistem îl găsim reprezentat pe harta Marelui Stat Major al Armatei din 1900 (Fig. 5) peste care Pamfil Polonic conturează traseul incintei mari, de formă trapezoidală (Fig. 6). Referindu-se la cetate, cunoscutul inginer topograf, nota că resturile de ziduri care se văd sunt de la cetatea turcească, cea romană nefiind identificată. În același timp, D.M. Ionescu trecea pe un plan al localității doar zidul incintei mari de pe

latura de vest, cu trei turnuri, probabil pentru simplul motiv că se păstrau cel mai bine în momentul respectiv (Fig. 7). Din prima parte a secolului al XX-lea nu avem nicio referire la aceste fortificații cu toate că s-au efectuat săpături arheologice în cetate, în 1939 de Victor Brătulescu, iar în 1943 de către Grigore Florescu.

Andrei Aricescu aruncă o privire asupra resturilor de ziduri pe care le vede, în interiorul localității, în timpul campaniei sale din anul 1963 din cetatea de la Hârșova. Dintr-o simplă observație de teren asupra celor două fortificații, -cea mare în care săpa și cea mică, de pe dealul opus, A. Aricescu emite ipoteza că pot fi datate în epoca romană: cea mare este, în acest caz, așezarea civilă, iar cea mică castrul în care au stationat unitățile militare, unite la un moment dat printr-o singură incintă. Bazat numai pe simpla observare a resturilor de construcții, punctul său de vedere are mai mult un caracter speculativ și trebuie privit cu mari rezerve.

În anii 1987-1989 se efectuează o săpătură de salvare pe turnul de NE unde sunt descoperite mai multe resturi de ziduri precum și două turnuri de epocă romano-bizantină, datate în secolele IV-VI, pentru ca în anul 2003 să se intervină pe turnul de NV în urma deciziei Primăriei de a plasa aici mai multe investiții, unde au fost scoase la lumină resturi de ziduri despre care nu se știa nimic, dar se bănuia existența lor.

La acestea trebuie adăugate descoperirile întâmplătoare de pe traseul incintei mari, pe străzile Carsium, Lunei, Venus, Independenței.

Toate acestea, izvoarele istorice, rezultatele cercetărilor sistematice, săpăturile de salvare, descoperirile întâmplătoare, ne prilejuiesc această discuție preliminară asupra ansamblului de fortificații al cetății de la Hârșova, în care vom aborda, secvențial, elementele componente: cetatea, incinta care mărginea așezarea, turnurile acesteia.

Fortificația din Dealul Cetății. Aici se identifică de către majoritatea specialiștilor cetatea romană, romano-bizantină *Carsium* și cetatea medievală. Primul care încearcă să stabilească originea zidurilor de pe suprafața platoului este Grigore Florescu. Pe baza descoperirilor din săpătura sa, el vorbește de trei ziduri ale cetății turcești, iar la adâncimea de 4,50 m găsește un rest de zid roman. Utilizând informații de la A. Aricescu, Emil Condurachi întocmește primul plan al cetății (Fig.8). Incinta cea mai restrânsă este datată în secolul al X-lea, cea mijlocie în secolul al III-lea, iar cea mai mare este pusă pe seama ridicării fortificației din piatră în anul 103 p. Chr. Planul său este adoptat repede de literatura de specialitate și chiar completat (Fig. 9). Se propun și anumite dimensiuni pentru ziduri și porți în condițiile în care obiectivul nu este suficient de bine cercetat. Extinderea săpăturilor în ultimile campanii în sectorul Incinte Vst a arătat cât de complexă este situația și că numai simpla observație pe zidurile la lumină nu poate conduce la concluzii (Fig. 10). S-a demonstrat, astfel, stratigrafic, că incinta cea mai mare, considerată prima etapă de construcție a cetății, are fundația într-un nivel de secolele IX-XI (Fig. 11), iar în campania anului 2007 a fost identificată fundația unui turn în forma literei „U”, primul element de arhitectură militară de epocă romano-bizantină cunoscut până acum aici, așezat direct pe stâncă, peste care se suprapun mai multe ziduri (Fig. 12).

Incinta mare de Răsărit și turnul de NE. Din cetate pornește un zid, care, în stadiul actual al cercetărilor, nu se știe de ce fază se leagă, pe distanța de cca 230 m, pe direcția N-NV, spre interiorul orașului actual. El se identifică printr-o diferență substanțială de nivel între străzile Carsium și Călărași. În capătul acestuia, unde la zi ieșeau resturile unui turn, Gh. Cantacuzino a descoperit un zid gros, de 3,30 m, construit

din asize regulate de piatră și cărămidă, cu un turn, datat în secolele IV-VI. În acest spațiu au mai fost semnalate și alte ziduri fără să se poată preciza deocamdată legătura dintre ele. Spre strada Carsium, unul din ziduri care se închide într-un turn are o manta de piatră adăugată, probabil în evul mediu (Fig. 13).

Incinta mare de Nord și turnul de NV merge pe direcția E-V, pe marginea sudică a străzii Carsium, paralel cu Dunărea, pe lungimea de 620 m, închizând toată depresiunea dintre cele două stânci care mărginesc așezarea. Lucrări efectuate pe strada Carsium au scos la lumină în repetate rânduri piatră cioplită și mortar provenind de la un zid, fără să fie identificat acesta. În capătul de vest al străzii, la intersecția cu străzile Lunei și Venus, pe o suprafață plană, în anul 2003 s-au executat 15 secțiuni pe locul unde Primăria dorea executarea unor investiții (Fig. 14). Aici au fost descoperite mai multe ziduri ce provin de la o fortificație de mici dimensiuni, numită convențional, deocamdată, turn. În majoritatea lor, acestea erau adosate, spre exterior, peretelui verticalizat al stâncii (Fig. 15). În S 9 s-a identificat restul unui zid al cărui traseu merge spre est, nefiind exclus ca el să reprezinte, de fapt, incinta de nord (Fig. 16). În cea mai mare parte zidurile nu prezintă caracteristici comune, sunt diferite, vizibil, unele de altele (Fig. 17, 18).

Incinta mare de Vest și fortificația din Dealul Belciug. Pornește din turnul de NV și se închide, pe direcția N-S, la Dunăre, pe 444 m lungime, până în fortificația de aici. Accidental dar și prin observații în teren, se constată două trasee ale acesteia, corespunzător, probabil, unor faze de funcționare. Unul pornește prin stânga străzii Venus și a fost văzut în șanșul unei conducte de aducțiune a apei potabile, în două rânduri, în fața Bisericii. De aici a fost recuperată o piatră cu însemne heraldice (Fig. 19). Traseul zidului a fost spart în două lucruri de utilaje, dar a fost identificat și paralel cu șanșul (Fig. 20-22). Este posibil ca aici să fi fost poarta de acces de pe partea vestică, menționată în unele izvoare. Celălalt traseu, urmează prin gospodăriile de pe partea dreaptă a străzii Venus. Se vede cel mai bine în curtea familiei Gogoasă (str.Venus colț cu str.Independenței) (Fig.23). Mai departe traseul nu mai poate fi urmărit. În capătul străzii, la baza unui platou mic din apropierea malului abrupt al Dunării cu dimensiunile de 35 X 68 m, spre partea sudică, sunt resturi de emplecton căzut, provenit, după cum se pare, de la prăbușirea zidurilor fortificației de aici. Lângă malul Dunării un rest de emplecton atrage atenția asupra zidului care se închidea aici.

Traseul și descoperirile din teren urmează indiciile oferite de izvoarele prezentate mai sus. Toate acestea sunt dovezi incontestabile ale existenței, aici, la Hârșova, a unuia din cele mai puternice sisteme de apărare de pe linia Dunării, necunoscut până în prezent și insuficient cercetat.

O fortificație de dimensiuni așa de mari, care ocupă o bună parte din suprafața orașului actual (Fig. 24) se poate explica prin nevoia de apărare a celui mai important vad de trecere a Dunării din apropierea localității, dar și prin existența materiei prime de construcție din belșug. Observații atente asupra celor două stânci pe care se înalță fortificațiile de la Hârșova ne arată că piatra s-a extras chiar din locul în care urma să se realizeze construcțiile respective, adică de pe dealurile *Cetății* și *Belciug*, unde sunt vizibile urme de cariere.

În stadiul actual al cercetărilor, nu putem spune când s-au construit fortificațiile de la Hârșova. Dacă avem în *Dealul Cetății* și pe turnul de NE urme de construcții romane și romano-bizantine, atestate arheologic, în celelalte puncte, în lipsa unor cercetări sistematice, este greu de admis asta, dar nu imposibil de crezut. De altă parte,

existența incintei mari la mijlocul secolului al XVII ridică numeroase întrebări, dintre care cea mai importantă ar fi dacă nu cumva la ocuparea localității de către turci, în secolul al XV-lea, aceasta era deja ridicată.

Deocamdată, un lucru este cert: ne aflăm în fața unui ansamblu fortificat care închide o suprafață de cca 22 ha, atestat în izvoarele vremii de mai bine de trei secole și jumătate.